

KÖNYVESPOLC

SZABÓ LAJOS:

Utolsó szalmaszál

A Szerző önéletrajza számomra több szempontból is érdekes, hiszen ehhez az életúthoz magam is több ponton kapcsolódom. 1938-ban ismerem meg, amikor az Országos Református Szeretetszövetséghez – az egyház legnagyobb jótékonyági intézményéhez – került, ahol édesapámmal dolgozott együtt, akiről könyvében így emlékezik: „Az iroda főnöke nélkülözhetetlen, fáradhatatlan tagja volt a »főjegyző úr«, Balassa József. Hangyánál hangyább szorgalmú ember, aki látástól vakulásig intézte a nagy hivatal ügyvezetését és a pénztárosi teendőket. Kitérően vezette a Szövetség anyagi ügyeit ez a kipróbált férfi...” A Sárospataki Református Kollégium tizenkét éven át nevelte, az a város és közösség, melynek magam is cselekvő lakosa lehettem hat esztendőig és 8-10 könyvem itt született meg. Hát még a Bodrogköz, ahol az 1930-as években járta a tanácsokat, a kis községekben erősítette a református hitet, vitázott a szektákkal és már rengeteg naprajzi adatot jegyzett fel. Emlégeti Janka Károly református püspökkel, aki nagyapámmal, az ugyancsak református pap Szabó Józseffel 1920 után igyekezett az ország talpra állításába országgyűlési képviselőként bekapcsolódni. Innen az útja, mint szociális tanácsadó, Hajdú-Bihar megyébe vezetett. Ott ismerem meg szülőfalumban, Bárádon, Futó Rózsiát, hűséges feleségét, aki nekem gyermekkori játszótársam volt. Mikor pedig érdeklődése a néprajz felé fordult, az én karcasai mondagyűjtésemet követve, megalkotta a nagyszerű taktaszadai mondatkötetét, amit a Magyar Tudományos Akadémia Kiadója jelentett meg. Kapcsolatunk csaknem 60 éven át töretlen volt és a szakmai közlekedés azt még csak jobban erősítette. 1982-ben, amikor az Európa Könyvkiadó/Helikon Kiadó megjelentette 100 szépirodalmi szemelvényét a XVII. század protestáns prédikációiból: *Monda nekik egy példázatot* címmel, ezzel a dedikációval nyújtotta át nekem: Balassa Ivánnak, a tudósnak és a barátának nagyrabecstül tisztelettel Szabó Lajos. Azt hiszem, hogy ennyi elegendő annak bemutatására, hogy Szabó Lajos milyen közel állt egy életen át hozzám.

Meg kell magyaráznom a könyv címét: *Utolsó szalmaszál*. Nadányi Zoltán (1892–1955) bihari költőtől vette, aki ezeket a sorokat írta a bécsi magyar testőr Bessenyei Györgyről (1747–1811), amikor a fővárosból végképpen kiköpve birtokára Pusztakovácsiba (ma Bakonszeg része) vonult vissza és számára csak az írás maradt meg és vált bihari remetévé, akárcsak Szabó Lajos Taktaszadán. Ő is úgy tett, akárcsak Bessenyei: „...aztán a toll után kapott: utolsó szalmaszál után...” (*Nadányi Zoltán: A testőr*)

Szabó Lajos önéletrajzán végig vonul előttünk a XX. század magyar története, úgy ahogy az egy-egy faluban, városban megvalósult. Ezt teszi a könyvet igazi helytörténeté. Losoncon született 1908-ban, melynek lakossága abban az időben csaknem 90 %-ban magyar. A legnagyobb katolikus egyház mellett (7260), a reformátusság ennek csak 10 %-át tette ki, melynek a zsidó hitközség is csaknem háromszorosa. A ragályi (Gömör m.) származású édesapja csendőrként szolgált Losoncon, de a világháború kitörésekor leszerelt és hazament falujába, ahol kereskedést nyitott. A gyermekek pedig a helyi elemi iskolába jártak. A kitört háborút a legények lelkesedéssel fogadták és utca hosszat dalolták: „Megjött a levél fekete pecséttel; / Megjött a muszka százezer emberrel...”, de a fekete pecsét levelek csakhamar a halálhíreket hozták és egyre nagyobb lett a nélkülözés, majd az országnak ez a része elveszett.

1918. szeptember 1-jén kezdte meg sárospataki tanulmányait, ahol István bátyja fia, Zoltán fogadta, aki akkor már a hetedik gimnáziumba járt. Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán később a legtöbbet tette a Sárospataki Kollégium megújításáért. Lassan megismerkedett az iskolával, a várossal. A tudós tanárok nagy hatással voltak rá, a Nagykönyvtár pedig lehetőséget nyújtott arra, hogy tudását kielégítse. A Kollégium belső életének olyan leírását kapjuk tőle, melyre a tanítványok közül csak kevesen voltak képesek. Novák Sándort még magam is jól ismertem, híres embere volt Patak-nak, hiszen a „Nagymajtényi síkon letörött a zászló...” utánérett kuruckesergőnek nemcsak a szövegét írta, de a zenéjét is szerezte. Az énektanár H. Bathó János sok diáknóta szerzője, akit a második világháború szele Munkácsra sodort. 1958-ban mentem Patak fűtőcáján és csaknem egy óráig szólt a református toronyban a harang. Meg is kérdeztem: „Kinek harangoznak? Bathó Jánosnak – volt a válasz – azért ilyen sokáig, hogy elhalatlason Munkácsra!”

Most időben és térben is ugorjunk egy nagyot és Szabó Lajost Kassán találjuk református lelkész-ként (1942–1945), ahol nemcsak a református lelkeket gondozta, hanem az átszállított sebesült katonáknak is vigaszt nyújtott munkatársával együtt. Messziről is sokan felkeresték, többek között Karácsony Sándor a jeles filozófus-pedagógus, aki Kondor Imrét kedves tanítványát, a kassai könyvtár igazgatóját, többször is meglátogatta, akivel Szabó Lajos baráti kapcsolatot tartott fenn. Amikor Kassán megszervezték az első gettót Magyarországon, s sokat tett Pfeiffer Miklós nagyprepostal együtt a kegyetlenkedések csökkentése érdekében. Közben arra is maradt ideje, hogy befejezze a *Kassai Kálvinista Krónika* című munkáját, melyben az eklézsia történetét foglalta össze. 1945. január 18-án Kassa elment, a szlovákok az utcatáblákat ki-

cserélték, az orosz katonák éppen úgy fosztogattak, erőszakoskodtak, mint máshol. Rövidesen megindult az *anyások* vagyis a magyar állampolgárok kiűzése, akik korábban az anyaországból telepedtek vissza. A kitoloncolás nagyon kegyetlen volt, s többnyire azok végezték, akik nemrégiben még a németek szekerét tolták. „Április 16-án (1945 B. I.) utasították ki Kassáról az utolsó magyar anyás csoportot. Ez alkalommal összeszedték még a kórházakból is a súlyos betegeket, az operáció előtt állókat is, köztük olyan magyar nőt is, akin már a szülési fájdalmak mutatkoztak.”

Feleségével hol szekéren, de inkább gyalog, kis kézicsomaggal tették meg az utat Sárospatakig, ahol Zoltán bátyja házába kopogtattak be, de őt nem találták, mert a sátoraljúj helyi híres börtönben raboskodott. Elhelyezkedése lassan ment és megjárta többek között a Pataktól nyolc kilométerre lévő Vajdácskát is, ahol Jánosi Ferenc volt a pap, de mint tábori lelkész, frontszolgálat után fogságba esett, ott került kapcsolatba Nagy Imrével, a későbbi miniszterelnökkel. János először Patakon elvégezte a teológiát, majd Debrecenben magyar–latin szakon tanári oklevelet is szerzett és az előbbi szakon évfolyamtársamként jó barátságot kötöttünk, annál is inkább, mert a Kollégiumban szomszédos szobában laktunk és kora hajnalban mindketten a folyosón tanultunk. Őt helyettesítette, míg haza nem tért, de akkor Szabó Lajosnak újra parókia után kellett néznie.

1945 júniusában Taktaszadára, Szerencstől kilenc kilométerre fekvő kis községbe került és itt szolgálta hitét és egyházát egy fél évszázadon keresztül. Már az első évben megírta *A 230 éves taktaszadai egyház története* című könyvecskáját. „A könyv buzdításul készült: »Ha őseid annyit tudtak tenni eklézsiájukért, kövesd te is nyomdokaikat!«. Szadán átélte a magyar faluk és, az egyházakat ért minden sérelmet, sőt az egyházi hierarchiában bekövetkezett, az új irányzattal történő azonosulás menetét is erős kritikával írja le.

Az első nehézséget 1948-ban az iskolák államosítása jelentette, melybe a szadai református elemi is beleesett. Külön „gondot” okozott, hogy a paplak és az iskola együttes WC-jét is államosították. Az ügyben Szabó Lajos fellebbezett és az ügy a köztársasági elnökig, Tildy Zoltánig eljutott, sőt az ügyben maga a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedett és ezt Péter János püspök így közölte: „...a miniszter, Ortutay, nem államosítja a taktaszadai lelkész WC-jét, de írást nem ad róla, mert nem akar neveltségessé válni.” Szabó Lajos mindjárt meg is írta *Veszélyben a WC* című kisregényét, melynek kéziratát a XX. század kiemelkedő református püspöke, Ravasz László is mosolygva olvasott el.

1951-ben teherautók hoztak kitelepitetteket Pestről, akiket nem volt szabad sem kulákoknál, sem papoknál elhelyezni, de a szükség ezt a rendelkezést megbontotta. Sorra bemutatja a családokat és beilleszkedésüket a falu életébe. Szuhay Balázs, a jeles színész ifjúkora is Taktaszadához fűződött kitelepített családjával együtt.

Nagyon érdekes az a naponkénti felsorolás, melyben az 1956. évi szabadságharc eseményeit kommentálja, melyben számára különösen öröndetes, hogy november 1-jén: „A rádióba beolvasták, hogy a Magyar Református Egyház vezetését ismét Ravasz László püspök vette át.” De már december 15-én ezt jegyzi fel: „Statárium, halálos elszántság, gyűlölet”. Majd jött a kollektivizálás és egyre nehezebb lett a lelkészek helyzete a Taktaközben. Az egyházmegye életében Szabó Lajos egyre inkább szélre szorult és akkor, ahogy ön-életrajzi írásában is megfogalmazza: „Kinyílt a folklór szép kapuja”.

Már életének bodrogközi szakaszában is sok mindent feljegyzett és amerre megfordult ismereteit csak gyarapította, de igazában néprajzkutatóvá Taktaszadán vált. Ez nemcsak számára, hanem a néprajznak is fontos volt, mert erről a területről alig tudtunk korábban valamit, most azonban nemcsak ő, hanem felesége Futó Rózsa is szorgalmas gyűjtőnek bizonyult. Mindkettőjük teljességre törekvő bibliográfiája mutatja, hogy a nekik adott *talentummal* jól sáfárkodtak. Rendszeres kapcsolatot tartott a néprajz képviselőivel, különösen Demőtör Teklával, akinek köszönhető, hogy a taktaszadai mondák kötete napvilágot látott. Ott láthatunk és hallgathatunk a néprajzi konferenciákon, többek között felszólalt 1989-ben a Magyar Néprajzi Társaság alapításának 100 éves évfordulóján rendezett európai ünnepségen.

Sárospatak és Kassa volt igazi hazája és még megélte, hogy Patakon az újrainduló Református Teológián, mint professzor adhatta elő az egyháztörténetet és munkásságát széles körben megbecsülték. Ez a könyve is nagy nyeresége többféle tudományának, melyért köszönetet kell mondani a kötet gondozójának Kováts Dánielnek, továbbá fiának Szabó Mátéknak, aki sokat tesz édesapja emlékének megörökítéséért. Szinte teljes körű a felelős kiadó: Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát és Fehér József, a Kazinczy Társaság elnöke. Sokat tett a kötet kiadásáért Kiss Endre József és Barna Gábor, aki az értő szép utószót írta.

Balassa Iván

Pest megye a millennium évében

A millennium évében a Pest megyei TIT Teleki László Iseretterjesztő Egyesületének Választmányának kiadásában, az Egyesület tagjainak önzetlen munkájával és a Magyar Millennium Kormánybiztosának Hivatala támogatásával figyelemreméltó kötet jelent meg. Az Egyesület olyan kiadványt kívánt ebből a jeles alkalomból létrehozni, amely lexikális adatokkal mérli fel az ország közepső harmadában található Pest megyét, bemutatva annak természeti adottságait, történelmét, irodalmi és kulturális életét.

A kötet előszavát dr. Vigh Károly történész írta, Pest megye rövid bemutatására pedig dr. Szabó Imre, a kötet szerkesztője vállalkozott. Ebből a fejezetből ismerhetjük meg a megye természetrajzi

adottságait, természetvédelmi értékeit, történelmi múltjának jelentős eseményeit és településszerkezetét. A megye művészeti értékeiről, műemlékeiről és jeles személyiségeiről, valamint a megye múzeumairól dr. Losonci Miklós készített összefoglalót.

A könyv túlnyomó részét az új, regionális területbeosztású *kistérségek településeinek* ismertetése tölti ki: Pest megyének 14 kistérségben 184 települését mutatja be. A helységek rövid történelmi ismertetetői dr. Szabó Attila, az irodalmi értékek felsorolása dr. Gulyás Sándor, a művészeti emlékeket, műemlékeket felsoroló rész dr. Losonci Miklós munkája. A települések természeti értékeinek számbavétele során kitűnik a gazdag növény- és állatvilág, mely *Surányi Dezső*nek, a téma kiváló ismerőjének köszönhető.

A kötet végén a millenniumi pillanatkép kiegészítéseként a *Mellékletben* felsorolták Pest Megye Közgyűlésének vezetőit és tagjait, bemutatták a TIT Teleki László Isteretterjesztő Egyesületet, annak legfontosabb adatait és személyiségeit, felsorolták a Pest megyei múzeumokat és gyűjteményeket, végül feljegyezték a megye településeinek azokat a napjait, amelyeken a helység képviselői a Magyar Köztársaság Kormányára által adományozott *millenniumi emléktáblákat* átvették, a Pest megyei *millenniumi ünnepségekről*, az átadásra került *alkotásokról*, a kiadott *könyvekről*, *emléklapokról* közölnek nagy valószínűséggel korántsem teljes listákat.

A német és angol nyelvű rezümék után színes lapokon gyönyörködhetünk a megye 27 városának régi-új címerében, a hátsó borítón pedig Pest megye térképét böngészheti az olvasó. A kötetet *Biliari József* a Pest megyei múzeumok nyugalmazott igazgatója, tiszteletbeli TIT tag és *Vighi Károly* lektorálta.

A könyv legnagyobb érdeme a dokumentálás szándéka arról, milyen volt Pest megye a millennium évében. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a könyv elkészítését a szerzők, szerkesztők díjtalanul, egy civil szervezet gesztusaként végezték, akik valamennyien Pest megyében dolgoznak, s közülük többen szülőföldjüknek is vallják azt. (Budapest, 200 oldal)

Halainé dr. Bartó Anna

A kerek világ

Magyar utazók a nagyvilágban

Négy olyan könyv került a kezembe a közel-múltban, amit a világ különböző tájaira vetődött magyarok írtak, s ott szerzett élményeiről, gondolataikról számolnak be. Térben és időben egyaránt távoli eseményekről van szó ezekben a könyvekben, de közös bennük, hogy valamennyi írója magyar szemmel, magyar érdeklődéssel, magyar szívvel és lélekkel járta világot. Egy pillanatra sem feledkezett meg hosszabb rövidebb időre elhagyott hazájáról, s azt kereste a *kerek világ* vala-

melyik szögletében, hogy hazatérve milyen – főként szellemi – javakkal gyarapíthatja a mindörökké magáénak vallott hont.

Hogy valami rendet tartsunk, időrendben fogom számba venni ezeket a mindnyájunk számára fontos – mint látni fogjuk – izig-vérig honismereti szellemiségű műveket.

1. Nem elsőként és bizonyára nem is utolsóként, Baktay Ervin, Balázs Dénes és Jakabos Ödön nyomában indult el a legendás székely utazó, Kőrösi Csoma Sándor után dr. Kubassek János, s úti emlékeit *A Himalája magyar remetéje* című könyvében tette közzé. Hihetetlen mennyiségű tudás párosul ebben a munkában a tudományos ismeretekre alapozott tapasztalattal. A szerző mindent tud, ami ebben a témában bárhol a világon megjelent, s ez az óriási mennyiségű kortörténeti és földrajzi ismeret ötvöződik a saját utazása során, nem mindennapi izgalmak és nélkülözések során szerzett benyomásokkal.

Mert bizony a XX. század utolsó évtizedeiben sem volt könnyű egy szinte üres zsebű magyar tudósnak eljutnia a *világ tetejére*. Kubassek 1980-1981-ben, majd 1998-ban megvalósított tibeti útjának nehézségeit megismerve értékelhetjük igazán Kőrösi Csoma 150 esztendővel azelőtti teljesítményét. A könyv cselekménye több százból szövődik, s ezáltal mintegy térben bontakozik ki előttünk. Feltáruznak Csoma Sándor útjának állomásai, munkásságának részletei, erőfeszítésének, helytállásának heroizmusa. De megismerjük a XX. század elején ott járt Baktay Ervin, Sven Hedin és mások által feltárt, akkor még megtalálható részleteket is, hiszen alig száz esztendővel „Szkan-der-bég” ottjárta után még voltak, akik elevenen ismerték alakjának szájhagyományban élő emléket. S végül a ki tudja hányadik szál: magának a szerzőnek az útja az élmények és tapasztalatok gazdagságával, s azzal a tudással, amivel értelmez, megmagyaráz, a helyére tesz mindent, amit valóságos és a könyvek világában tett útja során hallott, látott, tapasztalt.

Kőrösi Csoma Sándornak nemcsak életében kellett küzdenie térről és idővel, forrásággal és hiéggel, éhséggel és szegénységgel, ismeretlen nyelvekkel és ismerős emberi kisitlőségekkel. Halála után száz esztendővel, mikor emléke előtt tisztelegve szobrot akartak állítani számára, az emberi törpeség, a szakmai irigység fél évszázadon megakadályozta a nemzet ezen adósságának lerovását. Kubassek János az 1980-as években detektívként nyomozva talált rá az elsikkasztott szoborra, amit a korra jellemző kalandos módon sikerült előkeríteni, majd felállítani Erdén, a Magyar Földrajzi Gyűjtemény udvarán.

„Kőrösi Csoma Sándor mindig úgy haladt előre – írja Kubassek János –, hogy nem másokat taposott el, hanem önmagát sarkantyúzta, s újabbnál újabban kihívásokat vállalt.” Képes volt a történelmi idők ellenszelében végigjárni azt a gyötrelmes utat, amelyen nála kedvezőbb adottságú, s jótékony hátszéllel segített társai, a magyarnál nagyobb, erősebb nemzetek fiai nem voltak képesek

hozza hasonló eredményeket elérni." Csoma Sándor fizikai és szellemi teljesítménye minden magyar ember számára lelki erőt nyújtó, erőt adó példa. Kubassek János könyve hozzásegít ahhoz, hogy ezek az energiák minél teljesebben épülhessenek be életünkbe. (Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó Kft, Bp. 1999.)

2. Szádeczky-Kardoss Lajos helyszínén készült útinaplójából megelevenedő, gróf Zichy Jenő által 1895-ben a Kaukázusba és Közép-Ázsiába vezetett expedíciót nemcsak több mint két emberöltő, de – mint mondani szokták – „egy világ” választotta el a Csoma Sándor-íttól. A Zichy gróf Ázsia-kutatót elkísérő tudós urak (dr. Wosinszky Mór régész, dr. Bálint Gábor nyelvész, Csellingerián Jakab természetudós és tolmács, valamint dr. Szádeczky-Kardoss Lajos történész) vasúton, hajón utaztak, legtöbbször szállodákban laktak. Útjuk „nehézségei” valósággal eltörpülnek Kőrösi szenvedései mellett. „Nélküldözéseiket” mi sem jellemzi jobban, mint hogy a Bokharába vezetett útjukon a naplóíró azon panaszkodik: nincs ivóvízük – limonádét, bort, sört kell inniuk.

Mivel a két könyvet, a Csoma útját és a Zichy-expedíciót felelevenítő rövid időközrel olvastam, óhatatlanul összevettem őket, s ez bizony nem vált az utóbbi javára. Csoma Sándor emberi teljesítménye minden tekintetben fölemelő élmény, ezzel szemben a Zichy-expedíció legtöbbször kisszerű, egymással a leghétköznapibb dolgok miatt veszekedő, sokszor komolytalankodó, sőt helytelenkedő társaság, a gróf pedig zsarnokoskodó, vagy éppen pojcászkodó akarnok, aki a cserkesz lányokat ruha nélkül sokkal többre becsülte, mint bármilyen archaikus viseletben. A látottakra vonatkozó megállapításaik: „következtetések nemegyszer amatőr, sőt dilettáns ízüek, a naplóíró sokszor ötlepszerű összefüggéseket fogalmaz meg, ahelyett, hogy alaposabban leírná a tárgyat, vagy a jelenséget. A Kaszpi-tengeren, meg a Fekete-tengeren hajókázva kényelmesen meghordozzák tekintetüket a parton, s megállapítják, hol folyhatott a népvándorlás, és hol nem.

De nem akarok rosszmájúskodni. Ezeknek az anomáliáknak a jelentős része abból ered, hogy a könyv eredetiben, gyakorlatilag szó szerint közli az expedíció Szádeczky vezette naplóját. Valóságos csoda, hogy a gyorsírással papírra vetett, 400 oldalnyi kéziratot *Schelken Pálma* húsz esztendő munkájával kibogozta, megfejette s leírta. Föltehetjük, hogy talán nem is volna szabad expedíciós naplót ilyen „fésületlenül” közreadni, de az események óta eltelt több mint évszázadnyi idő föltétlenül indokolja a megjelentetést. Gróf Zichy Jenő és útítársai belsőázsiai útjának tárgy- és képanyagáról már több kiadvány is beszámolt, s azok az ismeretek *ezekkel* váltak teljessé.

Csak sajnálhatjuk, hogy Szádeczky-Kardoss helyszínen készült feljegyzései nem szerzőjük által elvégzett szövegrostálást követően jelentek meg. Hiszen nyilván ő sem szánta minden sorát a nagyközönségnek. Naplóját bizonyára jelentős szövegkritikával, tudományos kontrollnak alávetve véglegesítette volna, több vonatkozásban is szalonké-

pesítve a benne foglaltakat. Ha ez megtörténik, az expedícióról tudományos tekintetben bizonyára értékesebb beszámoló olvashatnánk, de kortörténeti szempontból minden bizonnyal ez a szöveg a hiteles.

Mert ne feledjük: a Zichy expedíció idején a honfoglalást követő ezredik esztendőben vagyunk, s a gróft kísérő urak így vagy úgy, de mindnyájan *amatőrök*, a szó rossz (dilettáns) és jó (lelkésülten érdeklődő) értelmében. S akármerre járnak, valamelyik „öshazánkban” érzik magukat, bármerre néznek, az ősmagyarok lovainak patkónyomát vélik felfedezni. A türk kultúrájú avarok, tatárok, kabarok földjén járnak: minden tárgy nevében, minden helynévben, személynévben magyar hangzású rokonszavak csengenek; minden jurtában, nyeregben, kengyelben, a törökös szönyegek minden motívumában hun, kun és magyar párhuzamokat látnak. Úgy keverednek ennek az úti beszámolóknak a mondataiban az értékes és a mellékes dolgok, vagy éppen a haszontalanságok, mint az aranymosó lapátján a homokszemek az aranyrögökkel. Az idő vízszugara majd bizonyára elválasztja őket egymástól. (Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó, Bp. 2000.)

3. Balázs Ferenc, később Mészkö unitárius lelkésze, az erdélyi Aranyos-vidék szellemi kovásza, teológiai tanulmányai elvégzése után ösztöndíjjal Oxfordba, majd az Egyesült Államokba került, ahonnan Japánon, Kínán és Indián keresztül tért vissza szülőföldjére, Erdélybe. Joggal adta tehát ötesztendei vándorlásáról szóló beszámolójának a *Bejárom a kerek világot* címet. Olvastán az embernek a Veres Péter verse jut eszébe, mely szerint „össze kell gyűjtenünk a világból mindent, ami nemes, és amit érdemes”. Balázs Ferenc a magukban nagy elhivatottságot érző ifjú emberek lendületével habzsolja az élményeket, mindenről megvan a sokszor nagyos is élesen megfogalmazott véleménye, de mindent, amit lát, a saját, előlételektől mentes, tiszta lelkén tükrözteti vissza. A londoni ködben is meglátja a hatalmas brit világirodalom alján tengődő nyomortanyákat, Amerikában megcsapja – de meg nem részegíti – az európai ember számára szokatlan szabadság, elbűvöli Japán szépsége és célszerűsége, s élvezettel szívja magába India számunkra sok tekintetben érthetetlen, de sok mindenből megsejthető szellemét.

A távoli országokról szóló úti beszámolóknak számomra mindig a tolerancia hiányának tettenérése a legkeservesebb élmény. Amikor a szerző a maga mércéjéhez próbál mindent, röffel mérné az időt és a napsugarat is. Balázs Ferenc – noha magyar, sőt erdélyi magyar szemmel néz és lát mindent – albatroszként emelkedik az effajta lelki torzulások fölé. Szép példája ennek, amit a különféle, az emberi élet megtisztulásának lehetőségét kereső japán szektákról ír. „Szent emberek ők, akik nem úsznak, csak nyugszanak Isten szeretetének végtelen tengerén. Céljaik nincsenek nagy dolgokat művelni, a társadalmat határozott tervek szerint megújítani nem kívánják: de sugározgatják azt a tökéletes melegséget, amelyik nélkül a föld nem foroghatna a tengelyében.” Még az ázsiai kommu-

nizmus fölött sem ítélik, de kitűnően ismeri fel a jelenségek lényegét a szovjet–kínai viszony alakulásának érzékletes leírásakor. „Az oroszoknak – olvassuk – a saját népük tömegeit sem sikerült a kollektív gazdálkodás számára megnyerni, mégis megpróbálták az alapjában individualista kínaiak közé a kommunizmus magjait elhinteni. Bizony, csak a konkoly kelt ki: a forradalmi erőszak, a hatalom mámore, a kisebbségnek a többség ellen való fenekedése. Ezután a kínai nacionalistáknak már nem csak a rablőfőnökök, hanem a kínai kommunisták okvetetlenkedésével is meg kellett küzdeniük. Ez több volt, mint amit a lelkes hazafiak ki tudtak volna bírni: a magát nagyon otthonosan érző házibarátnak kiadták az útját; a Szovjetlet még a diplomáciai érintkezést is megszakították.” Átérzi a hindu vallási tanítás, a lélekvándorlás magasztosságát, fölismeri Gandhi nagyságát, de perbe száll nézetei egyetemességével. Könyvű az orgonán egy ujjal játszó kontárnak elkerülnie a hamis összhangot. „Hadd hibázzunk néha a billentyűkön – írja –, de zúgassuk az orgonát mind a tíz ujjal”. Hazafelé eltűnődik azon, hogy a cionista állam létrehozása megoldotta-e a világon a zsidókérdést; a Szentföldön pedig megkeresi saját vallásának gyökereit, s felismeri, hogy „Jézusnak nem kellett nagy dolgokat művelnie, hogy nagy legyen, mert ő az isteni élet meleg muzsikájától zengett, akármit tett s ha semmit sem tett, akkor is”.

Balázs Ferenc méhetetlenül meggazdagodva tért haza világgörülj útjáról a szegény, kifosztott, idegenek által megszállt Erdélybe. Hazatért ötesz-tendő vándorlásából, melynek hozadéka – úgy érezte –, hogy „*a világ megnőtt velem!*” Hazatért a Földgolyó boldogabb és gazdagabb feléről, mint egykor Bólyai Farkas, Bolyai János és még oly sokan, hogy a *kerek világon* gyűjtött kincsekkel szülőföldjét gazdagítsa. Azzal a szándékkal, hogy ezen túl a benne és a vele együtt megnőtt világnak lesz Székelyföldre szakadt polgára.

Hogy aztán mennyire sikerült megvalósítania ezt a szándékát, arról szól a könyv második, *A rög alatt* című része. Aligha tudta volna elviselni a csalódásokat, a sorozatos kudarcokat, az emberi kishitűség és kicsinyesség kiábrándító súlyát, ha nincs felvértezve a *kerek világ* bejárása során szerzett érzelmekkel és tapasztalatokkal. Csak akinek sikerült már érzelmileg magával ragadnia 10-14 esztendő gyermekeket, aki győzött meg 70-80 esztendő idős, babonával bélelt asszonyokat, előítélek szerint élő embereket, az tud úgy írni hivatásról és küldetésről, ahogyan Balázs Ferenc eleveníti fel mézsközi szolgálatát. Idealista és realista, egyszerre fellegekben járó Ikarus és földhözragadt Anteus. Így tudott valamennyit megvalósítani abból, amit népe számára a *kerek világon* összegyűjtött. (Püski, Bp. 1999.)

4. Az itt bemutatott négy könyv közül *Skultéty Csaba* az, aki a legkevésbé sem saját elhatározásából indult világgá, őt a kettős megszállás előli politikai-embri menekülés kényszere űzte el szülőföldjéről, s íratta meg vele *A Szabad Európától az Ung partjái*g című könyvét. Alapvető igazság,

hogy egy embernek, különösen pedig egy magyar embernek, csak akkor van erkölcsi alapja arra, hogy elhagyja a szülőföldjét, ha az életét menti, vagy ha úgy érzi, hogy odakünn többet tud használni nemzetének. Nos, ha Skultéty Csaba, ha nem is a pusztán életét mentette ki Csehszlovákiából Párizsba, mindenesetre azt élete értelmét találta meg 1951-ben a Szabad Európa Rádióval, hogy aztán onnan szolgálja a nemzet tájékoztatását, kitartását, túlélését egészen 1983-ig. Akik annak idején rendszeresen hallgatták a Münchenből sugárzott magyar adást – benne az Ambrus Márton néven jelentkező Skultétyt – azok tudják mit jelentettek számunkra a minden kerek órában jelentkező hírek, a történelmi, a kulturális műsorok, az elemző kommentárok. Hogy mit jelentett mindez az 1956-os forradalom idején, különösen pedig leveérése után, 1968-ban, a különböző világpolitikai események idején, majd a közép-európai ellenzéki mozgalmak kibontakozásakor.

Skultéty Csaba könyve ezekre az időkre emlékezik, hol szívszorító, hol bicskanyitogató, hol pedig derűsebb pillanatok, események felidézéseivel. Bizony, honismeret a javából ez is, csak éppen nem „belülről” hanem „kívülről” látjuk a hazát, a nemzetet, mint ha az ember – elrejtöz táltsóként – saját testéből kilépve szemlélne magamagát.

Megtudjuk, hogy az 56-os forradalmat és szabadságharcot követően milyen erőző indult a nyugat-európai „baloldali” (értsd szovjet-barát) gondolkodásban. Megismerjük azt a tiszteletet, amivel a szabad világ fejet hajtott Mindszenty bíboros kitartása és helytállása előtt. Pillantást vehetünk azokra az eseményekre, helyszínekre és személyekre, amelyeknek, és akiknek szerepük volt a világba szakadt magyarság identitásának megmaradásában. Így megfordulunk Máriacéllban Mindszenty Józsefnél, Nyírő Józsefnél Escorialban, Illyés Elemérnek, az Erdélyi változások szerzőjének sírjánál Pievéban, a bajorországi Burg Kastl magyar gimnáziumában. Megtudjuk, hogyan fedezte fel Olaszország Márai Sándort, megismerjük miként élnek a svédországi, az újvidéki, a kárpátaljai magyarok.

Nem, Skultéty Csaba valóban nem azért hagyta el szűkebb és tágabb szülőföldjét, hogy vastagabb kenhesse a kenyérére a vaját. Talán szerencséje is volt, hogy a Szabad Európa Rádióval kedvére szolgálhatta a magyarság ügyét. S bár kényszerűségből, földrajzi értelemben el kellett szakadnia az egykori és a maradék Magyarországtól, a nemzet múltjától, kultúrájától sohasem szakadt el. Bizonyosság erre az a csodálatos kollekció, amit Pest és Buda régi látképeiről, művelődéstörténeti metszeteiről és más dokumentumairól összegyűjtött, összevásárolt kinnlét alatt Európa nyugati országainak aukcióin, antikváriumában. Azzal a szándékkal, hogy egyszer majd valamennyi hazakerüljön. Gyűjteményét 1998. májusában mutatta be az Országos Széchényi Könyvtárban, s akkor folyóiratunkban is nyilatkozott róla (Honismeret 1998. 6. 66-70. old.).

Skultéty Csabához végül is felnőtt a történelem. Az 1980-as években már hazalátogathatott

Magyarországra, 1991-ban már Győrött és Pannonhalmán rendezhették meg a Pax Romana első hazai konferenciáját, s hazatérhetett szűkebb szülőföldjére, az Ung mentén fekvő Nagykaposra is. Könyve végén, Szabó Zoltánt idézve, ő is olyan magyarnak tartja magát, mint akinek a szeme „valamivel hidegebb, mint az otthoniaké, s valamivel élesebb. Messziről nézik az országot, komolyak és vizsgálódók.” (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Bp. 2000.)

Halász Péter

KÖRMENDI GÉZA:

A tatai tégl- és cserépgyárak története

Tata és Tóváros, – a mai kisváros előd községei – történetkutatója, Körmendi Géza több évtizedes történész, néprajzi munkásságának legújabb darabja: *A tatai tégl- és cserépgyárak története* című helyi- és ipartörténeti összefoglalás. Megjelentetését tatai vállalkozók és az önkormányzat támogatása tette lehetővé.

Tata múltját uradalmi centrum jellege mellett éppen fejlett kézművesipara és ennek köszönhető kistérségi szerepe határozta meg. A két község egyesítésekor „a város közepes nagyságú gyáriparral, megerősödött mezőgazdasággal, egyre bővülő kisiparral és minden igényt kielégítő kereskedelemmel rendelkezett”. Körmendi Géza ezen megállapítását számos kézműves és kisipar-történeti tanulmánya alapozta meg, melyek sorába illeszkedik legújabb kötete is.

Az iparág helyi történeti jelentőségét bizonyítja, hogy az már a XVIII. század elejétől megalapozta, lehetővé tette az Esterházyak birtokán folytatott és Fellner Jakab nevével fémjelzett nagyarányú építkezéseket. A regionális adottságoknak megfelelően eleinte segédüzemként, saját igényeik kielégítésére működtek kisebb téglauzemek Tatán. A XIX. század második felétől jövedelmüknek csak egy részét felélő földesurakok ebben az iparágban is vállalták a tőkés termelésre való áttérést. Ez a típusú kapitalizálódás országos szinten nem játszott döntő szerepet a tőkés fejlődés kibontakoztatásában. Helyi jelentősége az üzemnek a lokális társadalom és gazdaság történetében betöltött szerepe miatt viszont vitathatatlanul nagy. Az 1887–1948 között a Baji út közelében a grófok tulajdonában működött gőz-, később elektromos téglagyár az ismertett előzmények után a századforduló előtti gründolás láznak, a századelő konjunkciójának köszönhető létrejöttét. A Tata-Tóváros, ugyancsak az Esterházyak nevéhez köthető vasúti megállóhoz csatlakozó iparvágány mint gazdaságföldrajzi tényező elősegítette a gyár fejlődését. Gazdaságtörténeti érdekesség, hogy az 1990-es évek közepének privatizációs hulláma közepette nem kellően átgondolt magánosítás miatt szűnt meg az üzem.

A XIX–XX. század fordulójának konjunkciós viszonyai között épült a magyarországi tőkés fejlődés másik típusát képviselő Ganz Dezső Tégl- és Cserépgyára. A bányatulajdonos, kereskedő, gyáros a tatai fazekasok által a XIX. század elejétől használt agyag lelőhelye közelében felépített vállalkozása a II. világháború alatt elpusztult, s ma már semmi nem emlékeztet egykori fénykorára. Anakronisztikusnak tűnhet a szerző kissé keserű hasonlata, de az egész iparág helyi eltűnésére vonatkoztatható megállapításával tartalmaz egyetérthetünk: „Szinte úgy járt, mint a legendás Karthágó, csak itt a sóval történő beszorás elmaradt.”

A Tatai Téglaiipari Kft. Téglagyár és elődei 1908-tól című fejezet a kevés megmaradt írott anyagon kívül egykori munkások szóbeli közlései, visszaemlékezései alapján készült. A néprajzi kutatások során alkalmazott módszerrel több fontos, elsősorban technikatörténeti adatot sikerült megtennie a szerzőnek. Körmendi helyesen ágyazza be az üzem történetét az általános gazdasági-politikai fejlődésbe. A földrajzi-társadalmi környezettel való kölcsönhatás, a rész és az egész, a gyár és a város kölcsönhatásának bemutatása egyik legfőbb mondanivalója az írásnak.

A Mihály Béla és Társa által alapított Szomódi úti téglagyár utóda ma is működik. 1986-tól már csak cserépet gyárt. 1992-ben Tatai Cserépipari Kft. néven kivált a 19 gyárat irányító Észak-dunántúli Tégl- és Cserépipari Vállalatból. A gyár történetének bemutatásakor is sok érdekes technikai részletet olvashatunk az agyag kitermelésétől a préselésen és szárításon át az égetésig, s így még világosabban látható az iparág technikai fejlődése az elmúlt száz évben. A téglagyári munkások számára épített lakóházak nemcsak életmódbeli és néprajzi ismereteket közvetítenek, de rámutatnak arra is, hogy miként járult hozzá a helyi ipar fejlődése és működése a (mező)város urbanizációs színvonalának emeléséhez, mennyiben segítette elő az üzem az életkörülmények javítását.

Körmendi Géza tanulmányának külön értéke a gazdag illusztrációs anyag. Az alaprajzok, fotók, ábrák, helyszíni kutatás, volt dolgozók között végzett gyűjtés eredményei, amelyek jól kiegészítik a szakirodalom felhasználásával megírt szöveget. A kettő együtt őrizte meg az egykor szebb napokat látott tatai tégl- és cserépgyárak történetét az utókor, a XXI. század számára. A mű színvonalában, történetírói érnyeiben a megyei üzem- és ipartörténeti munkák egyik legjobbja. A témaválasztásból adódó különbségektől, eltérő arányoktól eltekintve, olyan kiváló történetíró teljesítmények között jelölhetjük ki e munka helyét, mint Fallner Jenőnek a Sopron, illetve Tata környéki szénbányászat múltját tárgyaló alapvető írásai. Körmendi Géza *A Tatai tégl- és cserépgyárak története* című összefoglalásának a történettudomány egészének fejlődése szempontjából is fontos mondanivalója van. Igen kívánatos lenne, hogy az ipar(ág)történeti, gazdaság- és társadalomtörténeti összefoglalások minél több ilyen, komplex módszerrel építkező, helytörténettel párosított üzemtörténeti mű eredményeire támaszkodjanak. (Tata, 2000. 63 old.)

Dr. Horváth Géza

Két könyv a magyar munkásságról

A magyar munkásság történetének monografi-
kus feldolgozása több síkon történik. Az elmúlt
évtizedek főleg politikatörténeti feldolgozásait kö-
vetően mára mód nyílt a levéltári anyagok telje-
sebb körű igénybevételére és az ideológiától men-
tes munkásság kutatására. A feladat nem könnyű,
hisz a keletkezett iratok változatossága, értéke, az
értékelés valósághoz közelítése sajátos feladatokat
ró a szakemberekre.

A magyar munkásság sorsának szociológiai,
szervezeti alakulásával foglalkozik a *Belényi Gyula-Sz. Varga Lajos szerzőpáros* hetvenhét váloga-
tott dokumentumot közlő műve: a *Munkások Ma-
gyarországon 1948–1956 között* (Napvilág; Bp.,
2000). A korszak meghatározó eszméi, a szocializ-
mus építése, a munkaversenyek világa, a magyar
sztahanovisták kinevelése mellett a napi munka-
bérrel, politikai magatartással, termelési fegyelem-
mel, az öreg munkások helyzetével foglalkozó do-
kumentumok sorakoznak egymás mellett a kötet-
ben. Sajátos a kép, mert a hangzatos politikai jel-
szavak, megközelítések mellett mindenütt feltárul
az elégedetlenség, az ellenvélemények sora, az
ezeket letörni igyekvő igyekezet. A kötet jó tükré
annak a folyamatnak, amelyben az 1945 utáni vál-
tozások dinamizmusa, az újjáépítés, majd az
autarch gazdaság kiépítése mellett az elnyomó
rendszer kiépülése és saját munkásságára vissza-
ható intézkedéseinek sora jelenik meg, tévútas
irányba terelve az országot. A gazdag statisztikai
anyag és a dokumentumokban követhető elemzések
az 1948 és 1956 közötti időszak teljesebb meg-
ismerését segítik.

A korszakhoz kapcsolódik Sz. Varga Lajosnak a
szakszervezetről írt, Szakszervezetek a diktatúrá-
ban, Az MDP és a szakszervezetek, 1848–1953. cí-
mű munkája is. (Pannon Könyvek; Pécs, 1995.) A
szakszervezet, mint politikai és gazdasági tényező
az 1800-as évek végétől meghatározó volt a ma-
gyar közéletben. Története korszakos változások
mutatója és helyzete éppen a munkásállamnak ne-
vezett államszervezetben tört meg annyira, hogy
szerepe a jelenlétén kívül alig hordott érdemleges
értéket. Szerzőnk szemléletesen mutatja be a szov-
jet szakszervezeti gyakorlat hazai érvényesítésé-
nek sokrétű folyamatát, a kommunista befolyás,
majd irányítás alakulását. A SZOT határozatok
elemzésével tárja fel a párhatalom eluralkodását,
majd a szakszervezetek kényszerpályára kerülé-
sét. Az érdekvédelem és érvényesítésének igénye
a szakszervezeti jelentések egy-egy részletében
feltárul ugyan, de a felvetések elsikkadnak a párt-
irányítást szolgáló szakszervezeti vezetéssel, vagy
politikai agitációval semlegesítik azokat. A sokol-
dálúan feldolgozott anyag szemléltetően mutatja,
hogy a munka világa, a munkakapcsolatok és
konfliktusok alakulása, annak szabályozása, a
munkafegyelem és a termelés, szervezés kapcsola-
ta miként volt jelen a szakszervezeti tevékenység-
ben. Kitérnek a jobbításra igyekvő szándékok,
amelyek megalapozottságát számos dokumentum
erősíti. A szakszervezetek szűk politikai mozgás-

területük ellenére nehéz feladatot jelentettek az
uralkodó pártnak, mert ilyen nagytömegű a párt-
irányítást tudomásul vevő, de a tényleges helyzet
ellen mindig fenntartással élő tagság „kezelése”
nem könnyű feladatot jelentett. A szakszervezetek
nyílt vagy latens ellenállása is közrejátszott abban,
hogy 1953-ra megérlelődött a felismerés, hogy a
szakszervezeti politikában a kommunista pártnak
új utakra kell lépnie. A tervezetekből, amelyek el-
készültek, a szakszervezet-irányítást demokratizá-
lása, a demokratikus pártkapcsolat megerősítési
szándéka tűnik ki. Ezzel szemben a még határo-
zottabb módszerekkel történő pártirányításra, a
szakszervezetek tényleges érdekvédelmi tevé-
kenységének folyamatos korlátozására került sor.
A feldolgozás két fő fejezete és gazdag irodalma
további kiindulást nyújt a kérdés iránt érdeklődők
számára. A mű fontos része az 1945-öt követő idő-
szak eddig kevésbé ismert oldalának. A kutatás ér-
demi folytatása remélhetőleg új adalékokkal egé-
szíti ki az elmúlt évtizedek történetét.

Dr. Krisztián Béla

Tízéves az Erdélyi Gyopár (1991–2001)

1948-ban Romániában a diktatúra feloszlatta az
Erdélyi Kárpát-Egyesületet, mely 1891-ben alakult
Erdély tájainak népszerűsítésére, népéletének is-
mertetésére és megszüntette honismereti folyó-
iratát az *Erdélyt*. Ettől kezdve Erdély honismeret
és turizmust kedvelő társadalmi magyar nyelvű
szakfolyóirat nélkül maradt. A honismeret a román-
iai magyar sajtóban csak alkalmasszerűen jelen-
tett meg, majd később a 80-as évek közepétől a
honismerettel (magyarságtudománnyal) foglalko-
zó írások publikálását a hatalom megtiltotta.

A diktatúra bukása után Erdély magyar társa-
dalma előtt új lehetőségek nyíltak: 1991-ben szinte
a semmiből újrászervezte az Erdélyi Kárpát-
Egyesület (EKE) és a honismeret, turizmus, ter-
mészetvédelem pártolására útjára bocsátotta az
„Erdélyi Gyopár” című folyóiratot.

Az új folyóirat 1991 áprilisában *Gyopár* néven
jelent meg, majd néhány hónap múlva, neve *Erdé-
lyi Gyopárra* változott. Az alapítással és szerkesz-
téssel járó munka oroszlátnérszét kezdetben Varga
Alfonz mérnök, barlangkutató, az első főszerkesz-
tő vezette. A folyóirat, a szerkesztőgárda lelkes,
önfeláldozó munkája révén, szerencsésen túlélte
az első évek megpróbáltatásait, életképesnek bizo-
nyult. A kisalaku lapból nagyalakú, új grafikai
köntösben megjelenő kiadvány lett, amelyet
1994–1999 között Ajtay Ferenc felelősszerkesztő,
Fogarasi László, Tóthpál Tamás, Váradi István stb.
gondozott. 1999-től a felelősszerkesztő gondjait
Váradi István vállalta magára.

Az Erdélyi Gyopár már indulásakor igen ma-
gasra emelte maga előtt a mércét, hiszen mint az
Erdély utódlapja jelentkezett és a nagy előd mun-
káját kívánta folytatni. Olyan szerkesztők és szer-
zők nyomába kívánt lépni, mint a geológus Balogh
Ernő, a néprajzkutató Domokos Pál Péter, a régész

Ferenczi Sándor, a nyelvész Szabó T. Attila, a filozófus Tavasz Sándor, a geográfus Tulogdy János és mások.

Az Erdélyi Gyopár számaint átlapozva látható, hogy a folyóirat szerkesztésének minősége, cikkeinek tudományos színvonala – a súlyos anyagi gondok ellenére is – fokozatosan javult. Kialakultak az állandó rovatok: a túrábeszámolók, tájbejelentők, túraajánlatok, amelyek Erdély egészére kiterjednek, az Avas-Kőhát vidékétől a Retyezátig és a Fogarasi-havasokig, Biharországtól a Gyergyói-hegyekig. A lap lelkiismeretesen ápolja azoknak az erdélyi tudósoknak, természetjáróknak az emlékét is, akiknek áldozatos munkája nélkül a bérces hazában nem létezne turizmus és honismeret.

A honismereti rovat az erdélyi magyar történelmi önismeret ösvényeire vezeti az olvasót, megismerteti történelmi tájaival, műemlékeivel, népeinek múltjával. Ezek az írások a magyarság identitástudatát erősítik, a szülőföld történetének újra fölfedezését szolgálják. A kisebbségi sorban, a megmaradásért folytatott küzdelemben bizony erre nagy szükség van!

1997-ben az Erdélyi Gyopár olvasói között közvélemény-kutatást tartott, eszerint a folyóirat legkedveltebb olvashatói: a tájbejelentő és túrábeszámoló (54,7 %) és a honismereti íráskor (53,1 %). E két rovat alkotja tehát a folyóirat szellemi tartóoszlopait.

A folyóirat rendszeresen beszámol az Erdélyi Kárpát-Egyesület szakosztályainak eseményeiről, köztük az Országos Vándortáborokról. A torockó-szentgyörgyi (1998), forrásligeti (1999), avasi (2000) vándortáborokról írt beszámolókat olvasva tárul fel előttünk az az önfeláldozó munka, amelyet az EKE az erdélyi magyar turizmus és honismeret érdekében végez. A recenzens felfigyelt az EKE brassói osztályának azon tevékenységére, amelyet az egyesület egykori javainak visszaszerzéséért folytatott (2000/2). Emlékeztetésként megjegyezzük, hogy az EKE híres múzeummal, tízezer kötetes szakkönyvtárral, fonotékával, térképtárral és 18 erdélyi menedékházzal rendelkezett, amit azonban a diktatúra elvett tőle. Az aktuális kérdés a lap hasábjain többször is felvetődött: lemondhat-e az erdélyi magyarság az EKE gazdag gyűjteményeinek, anyagi javainak tulajdonjogáról? A válasz, az erdélyi történelmi egyházak és iskolák, az Erdélyi Múzeum-Egylet javainak és az EKE vagyonának esetében is, csak a határozott nem lehet!

Az Erdélyi Gyopár a tájbejelentő, honismereti írásai mellett gyakran foglalkozik a barlangászat, sziklamászás kérdéseivel és vállalkozik a természetjáráshoz kapcsolódó tudományágak – botanika, csillagászat, geológia stb. – népszerűsítésére is. Az olvasó szakmai tájékozódását a nívós könyvismertetések és folyóiratszemlék szolgálják. Külön kiemelést érdemel a lap kitűnő illusztrációs anyaga, amelyekben a tájfestők dominálnak, de gyakoriak az archív felvételek és a grafikai ábrázolások is. Pontos turisztikai térképei magyar nyelvű település- és helyneveikkel a tájékozódás mellett,

az egykor eltított nevek újra fölfedezéséhez is hozzásegítenek.

Véleményünk szerint a legszínvonalasabbak a tematikus-súlypontos kalotaszegi (1996/3), torockói (1999/3) és a szatmári (2000/2) számok voltak. A torockói lapszám szerkesztése, cikkeinek tudományos színvonala, grafikai kivitelezése révén, a nagy előd az Erdély, melő utódjának bizonyul.

A folyóirat színvonalára jellemző, hogy szerzői között számos olyan tudóst, művészt, írókat találunk, akiket az erdélyi tudományosság, irodalom és művészet is számon tart, mint: a geográfus Ajtay Ferenc, a barlangkutató mérnök Bagaméri Béla, a biológus Csűrös László, a geográfus Hantz Lám Irén, az író Marton Lili, a geológus Mészöly Miklós, a műemlékvédő Miklósi Sikes Csaba, az építész Salvanu Virgil, az irodalomtörténész Szabó Zsolt, az iparművész Szentimrei Judit és így tovább.

Az évek során az Erdélyi Gyopár körül „saját” szerzői gárda is kialakult, elsősorban az EKE szakosztályaiban tevékenykedő személyekből, mint: Behabert Magda, Dukrét Géza, Imecs László, Jablonovszky Elemér, Kiss Bitay Éva, Magyarosi Margit, Martonossy Magda, Máthé Gyula, Palczér János, Szabó Bertalan, Tóthpál Tamás, Váradai István és a felsorolást még hosszban folytathatnánk.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az Erdélyi Gyopár tízéves tevékenysége során fontos szerepet játszott az erdélyi történelmi múlttal és természetjárással kapcsolatos ismeretek összehangolásában, identitásörző honismereti formálásában. A tíz évfolyam bizonyítja, hogy a természetjárás múltja és a honismeret az erdélyi magyar művelődéstörténet szerves részét alkotják.

Kívánunk a jubiláló Erdélyi Gyopárnak, további hosszú évtizedeket, sok-sok lapszámot a honismeret, a természetjárás és az erdélyi magyarság szolgálatában.

Sebestyén Kálmán

Két könyv Elekről

Dr. Havassy Péter (szerk.): **Tanulmányok Elek történetéhez** I. A kiadvány szerzői főképpen a békcécsabai Munkácsy Mihály Múzeum munkatársai, de vannak közöttük Elekhez érzelmileg kötődő személyek is. Ki kell emelnünk a szerkesztő kiváló munkáját, melynek köszönhetően összeállt ez a színvonalas mű.

A bevezető tanulmányt Elek természetrajzáról címmel *Domokos Tamás* írta. Ebből olyan érdekeségeket tudhatunk meg, minthogy „alig” pár millió évvel ezelőtt Elek környékén folyt az Ós-Tisza és az Ós-Maros is. Ennek köszönhetően bányásztak itt homokot, és kavicsot. *Kertész Éva* Elek növényvilágát mutatja be. 1789-ben Kitaibel Pál egyik kutató útján Eleken is megállt, s jegyezte le a pemetefüvet. *Gyucha Attila* és munkatársai 1998 őszén tartottak Eleken régészeti bejárást, ennek eredményeiről Elek határának régészeti emlékei című tanulmány szól. (Ez volt az első szakszerű

bejárás!) A szentbenedeki dűlőben feltehetően megtalálták a település Árpád-kori templomát is. *Medgyesi Pál* egy X–XI. századból származó temető leleteiről számol be. (Ebből a korszakból nagyon kevés temetőt tártak fel Békés megyében.) *Rácz György* 27 Elekre vonatkozó oklevélről ír: Adatok Elek középkori történetéhez az írásbeli források tükrében címmel.

Az oszmán hódoltság korával *Dávid Géza* foglalkozott. A korabeli török adóösszeírásokat vizsgálta. A tanulmány megemlíti, hogy ezekről nem sikerült kideríteni, ki volt akkor Elek birtokosa. Ebben a tanulmánykötetben lehet először elolvasni magyar fordításban a Stöckl-Brandt féle Elek betelepítése a XVIII. század első felében című dolgozatot. (Az eredeti mű A magyarországi Elek község története címmel 1977-ben a németországi Weinheimban jelent meg.)

A kötet végén olvasható *Rapajkó Tibor* Elek demográfiai viszonyai a XVIII. század elejétől napjainkig című tanulmánya, amely egy francia család-rekonstrukciós módszerrel készült. (Gyula 2000.)

Az **eleki református egyház viszontagságos története** című könyv szerzője *dr. Oláh Jenőné Kántor Eleonóra*, a helyi egyház lelkesze, a kötet kiadója pedig a Szenci Molnár Társaság volt. A megjelenést 26 eleki polgár támogatta. A könyv érdekességét elsősorban az adja, hogy ebben a témában ez az első, amely megjelent.

A kötetben olvashatunk arról, hogy a XVI–XVII. században a Tiszántúl nagy része református volt, de Elek lakossága akkor is csak szóróványának számított. Hogyan lett önálló egyházközség? Erről szól a kötet.

A tragikus 1946–1947-es időszakban – amikor is az eleki németek helyébe sokan érkeztek a Felvidékről elűzött magyarok – alakult meg az első önálló lelkészség. A gyülekezet az 1950-es években is elég erősnek bizonyult, a létszámuk folyamatosan növekedett (1950-ben 204, 1952-ben 277, 1953-ban 271). Házaknál is tartottak istentiszteleteket.

1980-tól 1992-ig az jelentette a fő problémát, hogy lelkész nem lakott Eleken, Gyuláról járt ki, de csaknem tíz éve ez a probléma is megoldódott. A jelenlegi lelkész a jövőt abban látja, hogy jó lenne, ha a gyülekezetet missziói egyházközséggé nyilvánítanák. (Bp. 2000.)

Mind a két kötet 2000. augusztus 3-án jelent meg az elekiek V. világtalálkozójának tiszteletére. Nem kis büszkeséggel mondhatjuk, ez egy kisváros nagy napja volt. Reméljük, lesz folytatása is.

Rapajkó Tibor

A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban

Előtanulmányok, illetve a részletek megismerése után – a Gólya bácsi, vaslapát, Hozzá nekünk kisbabát! (Hatodik Síp folyóirat melléklete, 1995.), Szövegmutatvány egy kárpátaljai magyar falu nyelvjárásából (Magyar Nyelvjárások 33. kötet, 1996.) – végre kezünkbe vehettük a szerző, *Kótyuk*

Erzsébet gyűjtő-feldolgozó-elemző munkájának eddigi eredményeit.

Gönczi Ferenc immár klasszikus, a Göcsejt és Hetést bemutató monográfiája után egy-egy kisebb, vagy nagyobb *tíjegyű* hagyományos orvoslását az 1930-as évektől kezdve olyan művekből ismerhettük meg, mint például *Kiss Géza* Ormány-ság című könyvének (1937) fejezetei. A Kolozsvár melletti Borsá völgye négy – részben vegyes: magyar és román lakosságú – falujának (Bádok, Csomafája, Kolozsborsá és Kide) hagyományos orvoslásáról szól *Vajkai Aurél* monográfiája (Kolozsvár, 1943). Fontosak *G. Zimmer Anna* közlései, *Vasas Samu*: Népi gyógyászat című gyűjtése Kalotaszegről (Bukarest, 1985), hasonlóan *Oláh Andor* két Békés megyei monográfiája: Fűbe-fába az orvosság! (Békés megyei népi orvoslás) és Zöld varázslók, virág orvosok (Népi gyógynövényismeret Békés megyében), mindkettő Békéscsabán látott napvilágot, 1985-ben, illetve 1987-ben. Az előbbiekhöz kapcsolódnak *Kálmán Entkő*: Népi gyógyítás a Tiszahálon című (Nyíregyháza, 1974.) és *Kapros Márta* Galga-völgyi tanulmányai (1986, 1990), *Ferenzi Imre* is több munkájában (1973–1977) vizsgálta a hagyományos gyógyító eljárásokat Szeged környékén és a szegedi kirázásokban a Maros mentén, illetve a Bánságban.

Az előbbieknél már jóval ritkábban találkozzunk *egy falu* hagyományos orvoslásának részletes leírásával. Így például *Vajkai Aurél* tanulmányaiban és könyveiben az 1940-es évektől kezdve (Csereszegtomaj, Szentgál), *Pócs Éva* zagyvarekasi monográfiájában (1964), aztán *Orosházáról* (1963), *Táperől* (1971), vagy *Penavin Olga* tollából (1975) a szlavóniai Kórógyról, és még számos azóta megjelent kisebb-nagyobb munkában. (Nem célok a teljes bibliográfiai felsorolás, csak a tendenciákat igyekeztem érzékeltetni).

Még az előbbieknél is ritkább, ha valaki arra vállalkozik – mint *Kótyuk Erzsébet* esetében is történt –, hogy a *szülőfaluja* gyógyító hagyományait gyűjtse egybe. (Hasonló volt *Süli Éva* munkája Kistelekről, 1976-ban.) Ez kivételesen kedvező, szerencsés helyzet, mert a gyűjtőmunkában gyermekkori és fiatalkori (tehát legfontosabb, legmaradandóbb) – és ellenőrizhető – emlékei segítik. *Kótyuk Erzsébet* a családi-rokonsági kapcsolatai, régi ismeretségei segítségével sokkal mélyebbre tudott hatolni, és ezért sokkal intenzívebb gyűjtést végezhetett. Olyan, egyébként nehezen földeríthető területek is könnyebben megnyílhattak/megnyílhatnak előtte, amelyek kívülről számára nem, vagy csak sokkal nehezebben megközelíthetőek. S ami a legfontosabb: a családi és a közösségben elfoglalt helye, valamint emlékei révén képes átélve, megérve, *belülről* tárgyilagosan megfigyelni, értékelni. Ugyanakkor megfelelő tudományos fölkesztésével, valamint, mivel évtizedek óta nem él a falu közösségében, *kivülről* is látta/látja azt, amennyire az egyáltalán kívánatos és megvalósítható. Ezt a különös módon egyidejű és jól kiaknázott szemléletmódot tartom *Kótyuk Erzsébet* munkája legfőbb értékének.

Helyi előmunkálatok nem álltak rendelkezésére, a tájegységre vonatkozó hasonló tárgyú dolgozatok is kisszámúak. A régebbi, *Lehoczky Tivadar* Bereg megyei boszorkánypercek (1887), majd *Gunda Béla* száz évvel későbbi dcereni etnobotanikai tanulmányán *Bagu Balázs*, *Cébely Lajos*, *Csomár Zoltán*, *P. Pukyó Mária* és *Viski-Krúszely Bálint* munkái említhetők. (Ismét a teljesség igénye nélkül, annak érdekében, hogy a szerző számottevő és a témájához szorosan kapcsolódó szakirodalomra nem támaszkodhatott).

Kótyuk Erzsébet gyűjtésének színhelye, a jelenleg mintegy 1500 lélekszámú Rát község, a volt Úng vármegye ungvári járásában, a megyeszékhelytől tizenkét km-re délnyugatra található a mai Kárpátalján. Bár a település az Árpád-kortól folyamatosan lakott, a XVII. század végén elnéptelenedett, és csak 1725 után települt be újra. Az 1930-as évekig gyakorlatilag színmagyar falu, a ruszinok beköltözése csak ekkor kezdődött és a hatvanas évek elejétől erősödött fel. (Számárányuk 1991-ben 16, a következő évben már (!) 26 % volt).

A szerző száraz és kegyetlenül ránkzuhanó statisztikai adatok segítségével mutatja be könyvében a „népegészségügyi hátteret”. A XIX-XX. század fordulóján hihetetlenül magas a halvaszületések aránya, a csecsemőhalandóság (az akkori országoknak csaknem kétszerese!) és a gyermekek halálózása is. A felnőtt mortalitás is jóval nagyobb az országos átlagnál. A képzett bábák, orvosok, patikusok, kórházi ágyak száma is kétségbeesítően alacsony. Az 1920-as évektől háromszor gazdát, hivatalos nyelvet és közigazgatást cserélt Kárpátalján sok jóra nem számíhattak. A helyzet ugyanis a csehszlovák államhoz tartozás idején sem változott lényegesen. A néhány éves – 1938 és 1944 közötti – magyar uralom a jószándékú és hathatos kezdeményezések ellenére, túl rövid volt ahhoz, hogy érdemleges eredményeket tudjon elérni. A szovjet uralom alatt a kárpátaljai egységügy a hivatalos adatok szerint javulást mutatott ugyan, de az 1980-as évek végétől ismét katasztrofálisan romlottak az ott élők, köztük Rát község lakóinak életfeltételei is.

Mindezek említésével nem szeretnénk azt sugallni – a szerző sem teszi ezt! – hogy az előbbi helyzet éltette, konzerválta a hagyományos szokás-, hiedelem- és közösségi rendszert, világkép részét képező népi gyógyító szemléletet, eljárásokat, s azok „materia medica”-ját. Ennek ugyanis sokkal mélyebb, a tudat és tudatlannal különböző rétegeiből táplálkozó gyökerei vannak. Az érzelmekhez kötődnek, kisgyermekkoról fogva kondicionálódnak és a közösségi hagyomány-rend rögzíti, erősíti, fejleszti őket. Túl mechanikus és naív az az elképzelés, hogy „egészségügyi felvilágosítással”, a megelőző-gyógyító ellátás javításával mindez „magától elsovad”. Ezt számos jószándékú kísérlet csúfos kudarca igazolja. Erre a komor háttérrel sokkal inkább azért van szükségünk, hogy érteni

és értékelni tudjuk a névtelen édesanyák, a gyógyítók, és a paraszt-bábák a végtelenül tiszteltetreméltó küzdelmét az életért, egészségért. Azt az emberföltötti küzdelmet, amelyet az őket sokszor legyőző kórok és a halál ellen folytattak úgy, ahogyan ott, akkor tudták, és ahogyan lehetett. Mélységesen képmutató és hazug álláspont – a szerző, Kótyuk Erzsébet nem esik ebbe a súlyos hibába! –, ilyen helyzetben „vétkes tudatlanság”-ról, „bűnös babonákról”, „elmaradottságról” szónokolni.

A hagyományos orvoslást bemutató művek egyik fogas kérdése, nem egyszer buktatója, az anyag megfelelő rendszerezése. (Ezt mindmáig nem sikerült megfelelően, megnyugtató módon kidolgozni). Ezt a nehézséget Kótyuk Erzsébet úgy hidalta át, hogy életkori csoportok (csecsemő-, gyermek- felnőttkor), illetve családi állapot szerint (várandós, szülő-, gyermekágyas asszony) mutatja be anyagát (házasságkötéstől az első gyermek születéséig; csecsemő és kisgyermekkor betegségei, és végül a felnőttkor betegségei). Ezek egyúttal a könyv főbb fejezetei is. Ezekben belül pedig – helyesen archaizálva – a régi orvosló könyvek: *Lencsés-féle kézirat*, *Pápai-Páriz Ferenc Pax corporis*-a, stb. veretes hagyományát követve, a testátjak szerint csoportosított. („A főnek nyavalyáiról, A szemnek, fülnek, orrnak, nyelvnek, fogaknak, ínynek és toroknak nyavalyáiról, A mellynek nyavalyáiról, A gyomornak és beleknek nyavalyái, A külső nyavalyákról”, stb.). Ezt követik a gyógyítókról és az orvosló szerekről szóló fejezetek.

A szerző – maga is családanya – sok szeretettel, alaposan, számos finom részletet is említve, belső átérzéssel mutatja be a csecsemők és kisgyermek hagyományos gondozását, betegségeiket és gyógyításukat (Ez a könyv egyik legjobb fejezete). A gyermek- és felnőttkori betegségek bemutatásakor – jobb híján! – egy régi, rossz sablont alkalmaz, amikor megkísérlé elválasztani a hiedelmeken nyugvó (mágikus) és az empirikusan igazolható („valós”) gyógymódokat, vélekedéseket. Valójában ez a két elem, a legtöbbször kibogozhatatlanul keveredik egymással, ugyanazon gyógymód esetében csakúgy, mint ahogy egy-egy gyógyító tudományában is. A szerző ezt a szemléleti-módszertani gordiusi csomót – vitathatóan – oly módon oldja meg, hogy a betegségeket szétválaszthatóknak ítéli, a gyógymódokat azonban nem.

Bővítést, és ezért további vizsgálódást, gyűjtést, elemzést igényel a könyv gyógyítókról szóló fejezete. Részletesebben kellene vizsgálni a már elhunyt és még élő gyógyítók tudását, helyzet-funkcióját a közösségekben. Szintén részletesebb kifejtésre érdemes az – az etnikumok határterületein másutt is megfigyelhető – jelenség, amelyre a szerző röviden utalt: az együttélő népek gyógyítóinak kölcsönösen nagyobb a keletje. Ehhez – természetesen – a helyi és környező ruszin etnomedicina vizsgálata szükséges. A szerzőt adottságai és ismeretei szinte eleve elrendelték e szép feladat elvégzésére.

A *materia medica* fejezetei – a szentelmevények, az emberi- és állati eredetű orvosló-szerek, a kemikáliák, ide érte a patikaszerket is – közül terjedelmével és alaposágával kiemelkedik a növényi orvosságokat tárgyaló rész. Összesen nyolcvannolc faj (!) népi nevét, gyűjtött példány alapján meghatározott (!) botanikai nevét és népi javallatát közli, amellyel ethnobotanikai ismereteinket is jelentősen gyarapítja. Kárpátaljáról eddig csak Gunda Béla említett közléséből voltak adataink.

A tanulmány nagy értéke a később önálló feldolgozást is igénylő-érdemlő, (táj)nyelvi anyag közlése. Ezt a főszöveget belül kurzíválással kiemelt, bőséges, pontos, fonetikus lejegyzéssel (szabad és kötött szövegek), másrészt a könyv végéhez csatolt szótári rész segítségével oldotta meg.

Csak sajnálni lehet, hogy – takarékoságinymodatechnikai okok miatt – Kótyuk Erzsébet gazdag, színes fénykép anyagából semmi sem került be a kötetbe. Pedig – tudásunk szerint – egyes gyógyító eljárásokat fénykép-sorozatokban örökített meg. Nem kiragadott „pillanat-felvételeken”, hanem folyamatokban követte, mutatta be a gyógyító eljárásokat. Még akkor is, ha ezek némelykor beállított, „megrendezett” események voltak. Módszere sok apró, finom, egyébként elszikkadó – mert a gyógyító által természetesnek tartott – mozzanat rögzítését tette lehetővé. Így például a „bábókával”, azaz a rongybabákkal való gyógyításnál: „a művelet után a bábókat *köténye alá rejtjé, és kihátrálva* az udvaron a trágyadombra szórja”. Ez a korábbi, másutt végzett gyűjtésekben rendszerint így hangzik: utána a bábukat nem járt helyen elszórja.

Reméljük, hogy a szerző könyvét újabb tanulmányok követik, amelyekben például helye lesz a ruszin–magyar, illetve magyar–ruszin hatások és interetnikus kapcsolatok részletes tárgyalásának csakúgy, mint a helybéli matrikulák földolgozásának.

Tévednünk, ha csak szaktudománya szempontjából értékelnénk Kótyuk Erzsébet munkáját. Azzal, hogy részletes bepillantást enged az „ezernyi fajta népbetegség, szpora csecsemőhalál” elsüllyedőben lévő világába, megmutatja annak értékeit, szépségeit, de árnyoldalait is. Eközben a néhez kisebbségi sorban élő kárpátaljai magyarság önértékelésének és azonosság tudatának a meg erősítését is szolgálja. Munkája ebben az értelemben is hiánypótló.

Várjuk a folytatást!

(Európai Folklor Intézet, Örökség sorozat 1. sz. Sorozatszerkesztő: *Hoppál Mihály* Osiris Kiadó, Bp., 2000.)

Crynacus Tamás

Örökségünk

Mindszent természeti, épített és kulturális öröksége alcímmel adta ki a Keller Lajos Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény 2000 karácsonyára

újabb kiadványát, mellékletként, de önállóan is használható azonos című, képanyaggal lényegesen bővebb CD-ROM-ot. A kötet és a CD-ROM a könyvtárban fél évtizede működő lelkes, nagyjából fiatalokból álló csoport folyamatos munkájának az eredménye.

A honismereti tevékenységnek nagy múltja van Mindszenten. A könyvtár névadója, Keller Lajos plébános száz évvel ezelőtt, 1900-ban írta meg *Mindszent története* című munkáját. A szervezett honismereti tevékenység Mindszenten is az 1960-as években kezdődött meg. A szakkör vezetője, a Honismereti Gyűjtemény kezdeményezője a még ma is ott élő kilencvenhét éves Kasznár Tóth Emma tanárnő volt.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület 1994-ben Mindszenten rendezte meg a nyári középiskolás diáktáborát. Ez új lendületet adott a településen folyó honismereti munkának. Több helyi fiatal megismerkedett a helytörténeti gyűjtő- és feldolgozó munkával szépségeivel, hasznosságával. Ugyanebben az időben került a könyvtár falai közé teljesen a honismereti tevékenység gondozása, az írásos dokumentumok gyűjtése mellett a meglévő tárgyi anyag, a Honismereti Gyűjtemény kezelése, gyarapítása. A gyűjtemény 1996-ban vált nyilvánosan látogathatóvá. A könyvtár ekkor vette föl Keller Lajos nevét, jelezve, hogy folytatója annak a helytörténeti munkának, ami száz évvel ezelőtt megjelent könyvével kezdődött. Nyári táborokban a fiatalok elkészítették a régi temetőket, a település szakrális, építészeti emlékeinek a fölmérését. 1997-ben megjelent a település történetét és néprajzát feldolgozó monográfia.

A most megjelent könyv és CD-ROM más arcát mutatja meg a városnak. Több szempontból is ki egészítője a monográfiának. Míg a monográfia a település történelmével, szellemi értékeivel foglalkozik, addig ez a munka elsősorban a tájat, a város épületeit, a tárgyi emlékeket mutatja be. A könyvben mintegy ötven kép, rajz – közülük 22 színes található. A CD-ROM-on pedig a szöveg és a hanganyag mellett mintegy félezer kép, rajz, dokumentum, videofelvétel látható. A hangvétele is más a könyvnek. Minden alkotója, írója, fotózója, a videofelvétel készítője mindszei, ismeri és szereti szülőföldjét. Ez a műnek olyan hitelességet ad, amit a száraz dokumentumok, képek önmagukban nem tudnak nyújtani. Ezt a kötet előszavában *Takács Máté*, Szegec nyugalmazott főépítész, aki Mindszenten született, nálamnál szebben így fogalmazott meg: „Csak elismerés és köszönet illeti a mű létrehozóit, amiért összegyűjtötték, és most átadják nekünk olvasóknak mindazt, ami szívüknek kedves, amihez érzellemmel-értelemmel kötődnek... Ez a kis könyvecske más, tudományos értelemben kevesebbet, érzelmi töltetével, olvasmányos nyelvezetével és témaválasztásával feltel-lenül többet ad a monográfiánál.”

Mindszent múltját ismertető részt *Nagy István* tanár, nyugalmazott iskolaigazgató írta. A szinte kronológiai tömörségű fejezet célja, hogy az olvasó a kötetben szereplő eseményeket, tárgyakat, épületeket az időben el tudja helyezni.

Mindszent régészeti múltjáról két tanulmány szól. A környék halmairól *Szabó János* restaurátor írt, aki részt vett a település határában levő bese-nyóhalmai ásatáson, amely egy középkori templom maradványait és egy bronzkori törzsfőnök sírját tárta föl. *Fuchs Máté* a Szent István Egyetem Környezetgazdálkodási Karának hallgatója tanulmányában a Mindszentben talált régészeti tárgyak lelőhelyét azonosította be, bemutatva, hogy kik azok, akiknek a földjéből kerültek elő a leletek. A tanulmány elolvasásával személyes ismerősökké válnak azok az emberek, akik „megtehették volna, hogy nem engedik meg a régészeti ásatásokat, de hajtották őket a vágy, hogy ők is megismerkedjenek lakóhelyük történetével és őseivel”.

A település természeti örökségéről hárman írtak. *Kiss Tímea* a Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajz Tanszékének fiatal oktatója első tanulmányában a mindszenti táj kialakulásával ismerteti meg az olvasót. Megtudjuk, hogy mintegy 2,5 millió évvel ezelőtől még a Duna folyt ezen a tájon. A másik tanulmányában a Tiszát mutatja be. Több érdekes adattal ismerteti meg az olvasót. Megtudjuk többek közt, hogy a Duna visszaduzzasztó hatása Mindszentig érezhető, a kisvíz és az árvíz közti különbség több mint ötvenszeres, gátjainak a hossza vetekszik a Kínai Nagyfallal. Szól a közelmúlt ciánszennyezéséről, a környezetvédelem fontosságáról. Meghökkenő, de találó az a megállapítása, amit a ciánszennyezés utáni árvízről ír. „Szerencsére jött a nagy árvíz is. A megmaradt halak ki tudtak jönni az ártérre, volt idejük ivni, táplálkozni, regenerálódni.” *Kis Bernadett*, szintén fiatal, biológia-földrajz szakos tanár Élőhelyek, élőközösségek Mindszent határában címmel mutatja be a települést körülvevő természetet. Megismerhetjük az ártéri erdők, a Tisza, a Kurca, a környék errei és vadvízei, valamint a rétek állat- és növényvilágát. Kritikusan elemzi az emberi beavatkozások következményét, a hagyományos növény- és állatvilág életterének szűkülését, ritkulását. *Dr. Ávéd László* nyugalmazott orvos, vadász a vadászat szépségeiről szóló írásában azt mutatja be, hogyan látja a vadász a természetet, milyen a helyes vadgazdálkodás, ami elősegíti, hogy ne a selejt szaporodjon, hanem a vadállomány nemezebbé váljon.

Az építészeti örökségünk a legnagyobb fejezete a könyvnek. Mindszent építészete című tanulmányában *Takács Gábor*, a Budapesti Műszaki Egyetem Építésztechnika Karának hallgatója először a közelmúltban várossá lett település (1993-ban nyilvánították várossá) egyik jellemző sajátosságát mutatja be, a falu és a város együttlétét. Választ keres arra a kérdésre, hogy „Mi is különbözteti meg a várost a falutól?” A válaszadás során a település népi építészét, a népi építkezés sajátosságait elemzi, bemutatja a faluszerkezetet és a jellegzetes alföldi háztípusokat. Megállapítja: „Egy nép építészeti emlékei azon dolgok közé tartoznak, amelyek a hagyományokat, az elmúlt időköt őrzik, s ezért megővésükre különös gondot kell fordítani, mert ha eltűnnek, eltűnik más is, amit észlelni nem, hanem csak érezni lehet.” Tanulmánya második részében a mindszenti római katolikus templomot mutatja be. Összehasonlítja a helyi templom és a XVIII–XIX. század fordulóján épült

alföldi templomok építészeti elemeinek azonosságait és különbözőségeit.

Közös gyűjtés és földolgozás eredménye a kisváros épületeit ismertető rész. Mintegy negyedszáz épületet mutatnak be. A közösségi épületek, templomok, a Városháza, az egységes stílusú „iskolator”, Helytörténeti Gyűjtemény mellett több polgári és paraszt házat is bemutatnak, köztük a Dél-Alföldre jellemző napsugaras oromzatszerű házakat is. Felvetik a helyi védettség szükségességét.

Fuchs Máté kötötte csokorba a fejezet utolsó részében Mindszent emlékhelyeit. Bemutatja a két régi temető helyén létesült emlékparkokat, amelyben megőrizték Schmidt Ferdinánd 1848-as honvédtiszt és családja síremlékét. Ismerteti a településen lévő emléktáblákat és szobrokat, kereszteteket. Beszél a millenniumkor újított, még meglévő emlékfákról, de szól az újakról is, amit a millennium alkalmából, illetve a millennium tiszteletére ültettek. Felsorolja a településen még meglévő ártéri kútakat. Fontosnak érzi ezeket a bemutatását. Így ír a kutakról: „A régi időkben fontos szerepe volt az ártéri kútnak. Nemcsak azért, mert tiszta és friss vizet adott!... Amíg a tiszta víz csordogált, meg lehetett beszélni a falu ügyes-bajos dolgát. Lehetett pletykálni. A legények és lányok előszeretettel mentek sötétedéskor a kútra, hisz minden elkötelezettség nélkül udvarolghattak, incselkedhettek egymással. E kútiainkat ma már nem használjuk, csupán az emlék kedvéért őrizzük őket.”

A kötet végén *Fuchsné Benák Katalin* a Keller Lajos Könyvtár könyvtárosa, a kötet szerkesztője, a honismereti csoport irányítója Kulturális örökségünk – Múlt és jelen címmel a Honismereti Gyűjtemény, vagy ahogyan szívesen nevezik a „Múzeum” anyagát, a csoport munkáját mutatja be. Beszél a régi olvasókörökről, de ismerteti a település mai kulturális életét is. Megállapítja: „A múlt hagyományait napjaink igényeihez alakítva ugyan, de őrzi a lakosság.”

A kötetet *Vargáné Jacsó Irén* könyvtáros által összeállított bibliográfia zárja, amelyben felsorolja a Mindszentről megjelent könyveket, kiadványokat.

Jó, hogy a kötet anyaga CD-ROM-on is hozzáférhető. Ennek az egyik jelentősége, hogy a mintegy félezer színes kép nehezen és költségesen jelenhetett volna meg a könyvben, másrészt pedig a modern média adta lehetőség olyan új megismerési forma, amely a fiatalok, de az idősebbek körében is egyre jobban terjed, ennek következtében többen ismerkedhetnek meg a településsel. Köszönet *Fuchs Máté* és a többi fiatal korszerű gondolkodásáért. Itt kell megemlíteni azokat a személyeket, akik a képeket készítették: *dr. Hegedűs Katalin*, *Kiss Tímea*, *Tóth Ilona*, *Urbaniczki Gyuláné* és *Fuchsné Benák Katalin*.

Végezetül illendő felsorolni azon intézményeket, szervezeteket, akik a kiadvány elkészítését támogatták: Város- és Faluvédők Szövetsége Budapest, Honismereti Szövetség Budapest, Mindszent Város Önkormányzata, Takács Máté, TTT Városépítő Bt. Szeged.

Bogdán Lajos